

ШАХСНИНГ ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШ КАФОЛАТЛАРИ ЯНАДА КУЧАЙТИРИЛДИ

Мамлакатимиз бош қомусида инсон шаъни ва ҳуқуқлари олий қадрият даражасида белгиланган табиғи шу қонунлар ҳам шу нормаларини амалда таъминлашга қаратилган, шундан келиб чиқиб сўнги йилларда бу соҳада қонунчилик ва амалиётда муаммолар аниқланиб уларга барҳам бериб келинмоқда. Шу билан бирга фуқаролар мурожаатларини ўрганиш ва таҳлил қилиш натижалари жинойт процессида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш механизмлари тўлиқ ишга солинмагани, шунингдек қонунчиликда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг тергов бўйича ваколатларини аниқ белгилаш билан боғлиқ бўшлиқлар мавжудлигини кўрсатяпти.

Мана шуларни инобатга олган ҳолда 2020 йил 10 август куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-6041-сонли фармони қабул қилинди.

Мазкур фармон, ўтган йиллар давомида суд-ҳуқуқ соҳасида амалга оширилаётган ислохатларнинг тадрижий давоми бўлиб мамлакатимизда айниқса фуқаролар ҳамда кенг жамоатчилик томонидан дастлабки тергов ва суриштирув жараёнларида давлат ҳокимияти органлари хусусан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларни фаолияти билан боғлиқ бўлган бир қатор қонун бузилиш ҳолатлари ёки қонун нормаларини тўғри тадбиқ этилмаётганлиги билан боғлиқ эътироз, шикоят ва бошқа турдаги мана шундай салбий ҳолатларни олдини олишга қаратилган муҳим қоидалар айнан мазкур фармонда ўз ифодасини топди.

Фармон билан, суд тергов фаолиятини янада такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари белгиланди, унда процессуал ҳаракатларнинг сифатини ошириш шахснинг ҳуқуқ ва эркинларига сўзсиз риоя этилишини, шахс, жамият ва давлатга етказилган зарар тўлиқ қопланишини таъминлаш, тизимни илғор исботлаш стандартлари асосида қайта кўриб чиқиш, шахсга ғайриинсоний муомала ҳамда жазо турларини қўллаш билан боғлиқ қилмишлари учун жавобгарликни кучайтириш билан боғлиқ бир қатор вазифалар ўз аксини топган.

Фармон билан, суриштирувчи ва терговчилар тергов ҳаракатларини видеотасвир алоқа воситалари ёрдамида ўтказиш учун улар барча техника ва ускуналар билан таъминлаш жорий этилмоқда. Шунингдек тергов хибсхоналари ва жазони ижро этиш муассасаларида кўрсатувларни видеоконференцалоқа тарзида олишга мўлжалланган техника ва ускуналар билан тўлиқ жиҳозлаш белгиланган ва бу терговда турли таъзийқларни олдини олиш, шаффофлик очиқликни таъминлаш ахборот комуникация технологияларидан кенг фойдаланиш ҳамда далилларни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Фармонда белгиланган вазифаларга мувофиқ эндиликда тезкор қидирув фаолиятини амалга оширувчи ходимлар томонидан гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчидан ариза, тушунтириш ёки кўрсатмалар олишни мазкур жинойт иши юритувида бўлган суриштирувчи, терговчи, прокурор ёки судьянинг ёзма рухсатига асосан фақат ҳимоячи иштирокида амалга ошириш мумкин бўлади.

Бу келгусида жинойт иши бўйича дастлабки тергов олиб боришга маъсул бўлган мансабдор шахслар томонидан жинойт иши бўйича тергов ҳаракатларини хар томонлама тўлиқ ва холисона олиб бориш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиқ кафолатланишига хизмат қилади.

Фармон билан ярашув институтини қўллаш механизми такомиллаштирилмоқда. Хусусан терговда эълон қилинган айблов суд муҳокамаси давомида енгилроғига қайта малака қилинган ҳолларда тарафлар ярашганлиги сабабли жавобгарликдан озод қилиш тартиби жорий қилинмоқда.

Мазкур фармондан аввал суд ишни кўриш жараёнида эълон қилинган айбловдан суд муҳокамаси давомида енгилроғига қайта малака қилинган ҳолларда суд ишни тарафларни ярашганлиги муносабати билан ишни тамомлай олмас эди, суд жазо тайинлашга мажбур эди. Мазкур фармонда суд босқичининг хар қандай инстанциясида агар шахснинг ҳаракатлари жинойт кодексининг турли моддаларидан ярашув моддаларига тушадиган моддаларга малака қилинганда шахснинг ҳаракатларини ярашув қоидалари билан тугатиш тартиб- таъмойиллари жорий қилинмоқда.

ёшдан ошган эркаклар, эхтиётсизлик орқасидан жиноят содир этган шахслар, биринчи ва иккинчи гуруҳ ногиронлари агар улар оғир ва ўта оғир жиноятлари учун судланган бўлсалар ҳам улар томонидан содир этилган жиноятлар ярашув институти нормаларига тўғри келса ярашув қўлланилиши мумкин эканлиги ҳақидаги қоида назарда тутилмоқда.

Қонунчиликда шахснинг ушлаб туриш муддатини белгилаш ва ҳисоблаш билан боғлиқ бўшлиқни бартараф этиш мақсадида фармон билан ушлаб туриш муддатини гумон қилинаётган шахс ҳақиқатда ушланган вақтдан бошлаб ҳисоблаш, шахс амалда ушланган пайтдан бошлаб тегишли мансабдор шахс у билан боғлиқ суриштирув ва тергов ҳаракатларини ўтказишдан олдин унинг ҳимоячи билан холи учрашувини таъминлаши шартлиги ҳақидаги қоида белгиланмоқда.

Шунингдек фармон билан айбига иқдорлик бўйича келишув институтини киритиш орқали жиноят ишини соддалаштирилган тартибда юритиш механизми жорий этилмоқда, ушбу механизм айбини бўйнига олиш тўғрисида арз қилган, чин кўнгилдан пушаймон бўлган, жиноятнинг очилишига фаол ёрдам берган, келтирилган зарарни бартараф этган шахсларга нисбатан қўлланилади. Таъкидлаш керакки ушбу институт АҚШ, Англия, Хиндистон, Италия, Франция, Эстония, Исроил, Грузия, Россия, Қозоғистон ва Қирғизистон каби давлатларда кенг қўлланилади.

Тахлиллардан шу нарса маълум бўлмоқдаки айрим ҳолларда шахснинг жиноят ишида айбланувчи сифатида жалб қилиш учун реал асослар мавжуд бўлсада ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган ходимлари уни аввал гувоҳ сифатида сўроқ қилади, кейинчалик ушбу кўрсатмаларидан унинг ўзига нисбатан қарши фойдаланади. Эндиликда бу каби баҳсли ҳолатларга ҳам чек қўйилади. Фармон талаблари шахснинг жиноят ишида айбланувчи сифатида жалб қилиш учун асослар мавжуд бўлган ҳолларда уни гувоҳ тариқасида сўроқ қилиш, процессуал ҳуқуқини тушунтирмасдан туриб ундан бирор бир ёзма ёки оғзаки кўрсатмалар олишни таъқиқлайди.

Фармонда Ўзбекистон Республикаси бош прокуратурасига, Давлат ҳавфсизлик хизмати ҳамда Ички ишлар вазирлиги билан биргаликда бир ой муддатда жиноят ишининг терговга тегишлилиги институтининг такомиллаштириш бўйича қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси қонунчилик палатасига киритиш бўйича вазифа юклатилди.

Яна бир янгилик амалдаги тартибга кўра вақтинча сақлаш ва тергов ҳибсхоналари ҳамда жазони ижро этиш муассасаларида сақланаётган шахсларни тиббий кўрикдан ўтказиш фақат Ички ишлар вазирлиги ҳузуридаги тиббий муассасаларда ўтказилади, бу эса айрим ҳолларда масалага объектив ёндошмаслик, статистик кўрсаткичларни яхшилаш учун мавжуд қоидаларга амал қилмасликка ҳам сабаб бўлмоқда. Фармон талаблари билан жиноят процессининг ҳар қандай босқичида ушлаб турилган шахс ёки маҳкумни тиббий кўрикдан ўтказиш тиббий гувоҳлантириш уларнинг ёки адвокатларнинг илтимосномасига асосан 24 соат ичида ушбу муассасалар тасарруфида бўлмаган тиббий муассасалар томонидан ўтказилиши белгиланмоқда.

Фармон билан жабрланувчи ва гувоҳларни судда олдиндан сўроқ қилиш орқали далилларни мустаҳкамлаш институти жорий этилмоқда.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда терговчиларни тайёрлаш бўйича махсус таълим муассасалари фаолияти ташкил этилмаган, айтиш ҳолат ҳам тергов сифатига салбий таъсир кўрсатмасдан қолмайди, ушбу муаммони бартараф этиш учун фармонда тергов соҳасида профессионал кадрларни тайёрлаш мақсадида халқаро стандартлар асосида терговчиларни махсус ўқитиш бўйича алоҳида тизим яратиш вазифаси қўйилди.

Озодлик, эркинлик инсон учун энг қадрли неъмат, инсон бу ҳуқуқдан ассосиз бебаҳра қолмаслиги керак, шу билан бирга бир инсонни эркинлиги бошқа бировнинг эркинга даҳл қилмаслиги ҳам зарур, шунда адолат бўлади. Шу маънода ушбу ҳужжат мамлакатимизда адолат тамойилларини мустаҳкамлаш йўлидаги яна бир муҳим қадамдир.

Фарғона вилоят судининг судьяси

Б.Эргашев

Жиноят ишлари бўйича

Бешариқ туман судининг раиси

Ф.Собиров

2020-08-12 11:34:19